

Društvena struktura i promjena dobnoga sastava stanovništva Hrvatske od sredine 20. stoljeća do danas

Jasak, Ana Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:599971>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Ana Marija Jasak

**DRUŠTVENA STRUKTURA I PROMJENE
DOBNOG SASTAVA STANOVNIŠTVA
HRVATSKE OD SREDINE 20. STOLJEĆA DO
DANAS**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Ana Marija Jasak

**DRUŠTVENA STRUKTURA I PROMJENE
DOBNOG SASTAVA STANOVNIŠTVA
HRVATSKE OD SREDINE 20. STOLJEĆA DO
DANAS**

ZAVRŠNI RAD

Mentorica:

Doc. dr. sc. Monika Komušanac

Zagreb, 2022.

Sadržaj

1.	UVOD	4
2.	KRETANJE STANOVNIŠTVA HRVATSKE	5
2.1.	Prirodno kretanje stanovništva Hrvatske	5
2.2.	Prostorna pokretljivost stanovništva (migracije)	7
2.3.	Vanjska migracija stanovništva Hrvatske	9
3.	PROCES DEMOGRAFSKOG STARENJA HRVATSKE	12
3.1.	Pojam i definicija starenja stanovništva	12
3.2.	Odrednice starenja stanovništva	12
3.3.	Uzroci starenja stanovništva	13
3.4.	Posljedice demografskog starenja	14
4.	PROMJENE DOBNO-SPOLNOGA SASATAVA STANOVNIŠTVA HRVATSKE	16
4.1.	Dobno-spolna struktura stanovništva Hrvatske u razdoblju od 1953. do 2021.	16
4.2.	Dobno-spolna struktura stanovništva Hrvatske prema Popisu iz 2021.	22
	ZAKLJUČAK	24
	LITERATURA	25
	POPIS SLIKA I TABLICA	27

1. UVOD

Tema ovog završnog rada jest „Društvena struktura i promjene dobnog sastava stanovništva Hrvatske od sredine 20. stoljeća do danas.“ U radu je prikazana suvremena demografska slika Hrvatske koju prije svega karakteriziraju nepovoljni trendovi prirodnog kretanja stanovništva koji traju već tridesetak godina, iseljavanje i ukupno smanjivanje stanovništva. Prvi rezultati popisa stanovništva 2021. godine u kojima se procjenjuje da u Hrvatskoj živi oko 3,9 milijuna stanovnika potvrdili su ubrzani nastavak ukupne depopulacije i starenje stanovništva Hrvatske.

Aktualnost same teme leži u činjenici kako se ova problematika tiče svakog pojedinca, društva kao kolektiva i same državne vlasti

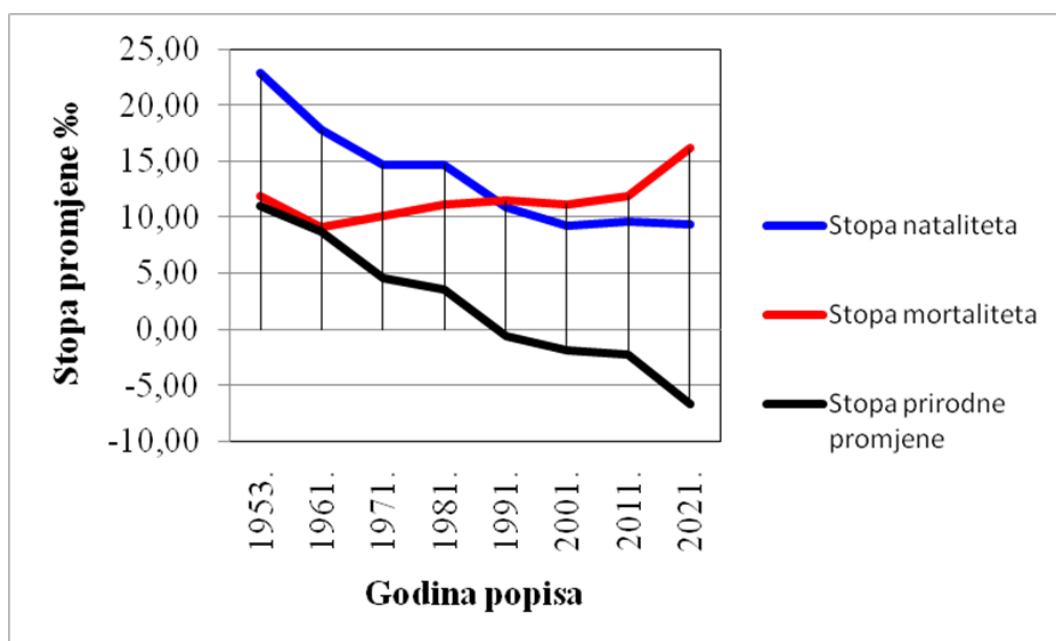
Primarni cilj rada jest analizirati promjene dobnoga sastava stanovništva Hrvatske od sredine 20. stoljeća do danas i pojavu demografskog starenja. Završni rad je prije svega usmjeren na prostor Hrvatske i njegov demografski razvoj uz uključivanje relevantnih čimbenika društvenoga i civilizacijskoga razvoja Hrvatske, a osobit naglasak će se staviti na posljedice demografskog starenja za ukupni razvoj Hrvatske.

2. KRETANJE STANOVNIŠTVA HRVATSKE

2.1. Prirodno kretanje stanovništva Hrvatske

U populaciji gdje proces demografske tranzicije više nije prisutan osnovnu odrednicu prirodnog kretanja stanovništva čini natalitet (rodnost) a mortalitet (smrtnost) razmjerno je postojana veličina (Wertheimer-Baletić, 1999.). Isto tako vrijedi i za komponente prirodnog kretanja stanovništva Hrvatske koje početkom 80-ih godina ulaze u posttranzicijsku etapu. Kako bi se razumjele suvremene značajke prirodnog kretanja važno je spoznati kretanje nataliteta i mortaliteta te prirodne promjene. Stoga su razmatrane značajke u razdoblju od druge polovice 20. stoljeća pa do danas.

Na slici 1. prikazano je kako je od 1953. godine pa do kraja 60-ih godina smanjenje stope nataliteta bilo gotovo linearno. Početkom 70-ih godina privremeno se povećava i stabilizira natalitet zbog toga što je u fertilnu dob ušao veliki broj naraštaja rođenih u poslijeratnome kompenzacijskom razdoblju. Početkom 80-ih godina nastavlja se postojano smanjivanje stope nataliteta. Prema Nejašmiću (2008.) razlog tome (uz opće odrednice smanjenja nataliteta) je i činjenica da su u roditeljsku dob ušli brojčano slabi naraštaji koji su rođeni u drugoj polovici 50-ih i tijekom 60-ih godina. Mortalitet bilježi tendenciju polaganog rasta uz stalno osciliranje vrijednosti stopa.

Slika 1. Stopa nataliteta, mortaliteta te prirodne promjene

Izvor: Izradila autorica prema podacima Wertheimer-Baletić, (1999.); Stanovništvo i razvoj, Gelo, (2005.), Prirodno kretanje u Hrvatskoj u 2021. godini;

https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2022/08/Prirodno_kretanje_2021_0822.pdf

Prvi put 1991. godine u Republici Hrvatskoj zabilježena je negativna prirodna promjena, odnosno dolazi do prirodne depopulacije stanovništva. Wertheimer-Baletić (1997.) ističe tri glavna čimbenika koja su u to vrijeme djelovala na pojavu prirodne depopulacije: ratna agresija na Hrvatsku 1991./1992. godine, priljev manje brojnih naraštaja u fertilnu dob te nastavak iseljavanja u inozemstvo. Zbog smanjenja nataliteta i blago rastućeg mortaliteta u Hrvatskoj započinju negativni demografski trendovi koji su se kako je i prikazano u tablici 1 nastavili odvijati sve do danas. U promatranom razdoblju najveći vitalni indeks bio je 1961. godine, a iznosio je 196,29, dok je 2021. godine bio višestruko manji i iznosio je 58,22. U ovom razdoblju od samo 60 godina, razvidno je kako se neprestano produbljuje negativna bilanca prirodnog kretanja.

Valja istaknuti kako u Hrvatskoj danas ima manje stanovnika nego 1953. godine, a da je samo u razdoblju od trideset godina od 1991. godine do danas Hrvatska izgubila oko milijun stanovnika. Dakle, u samo 30 godina broj stanovnika Hrvatske drastično se promijenio, s tendencijom daljnjeg neprestanog pada.

Tablica 1: Prirodno kretanje stanovništva u Hrvatskoj u godinama popisa stanovništva od 1953. do 2021. godine

Godina	Broj				Stopa (‰)			Vitalni indeks V_i (živorodenih na 100 umrlih)
	stanovnika	živorodenih	umrlih	prirodna promjena	nataliteta	mortaliteta	prirodne promjene	
1953.	3.936.022	89.784	46.662	43.122	22,81	11,86	10,96	192,41
1961.	4.159.696	74.190	37.796	36.394	17,84	9,09	8,75	196,29
1971.	4.426.221	64.891	44.878	20.013	14,66	10,14	4,52	144,59
1981.	4.601.469	67.455	51.420	16.035	14,66	11,17	3,48	131,18
1991.	4.784.265	51.829	54.832	-3.003	10,83	11,46	-0,63	94,52
2001.	4.437.460	40.993	49.552	-8.559	9,24	11,17	-1,93	82,73
2011.	4.284.889	41.197	51.019	-9.822	9,61	11,91	-2,29	80,75
2021.	3.888.529	36.508	62.712	-26.204	9,39	16,13	-6,74	58,22

Izvor: Wertheimer-Baletić, (1999.); Stanovništvo i razvoj, Gelo, (2005.); Prirodno kretanje stanovništva za pojedine godine od 2001. do 2017. godine, Prirodno kretanje u Hrvatskoj u 2021. godini;

https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2022/08/Prirodno_kretanje_2021_0822.pdf

2.2. Prostorna pokretljivost stanovništva (migracije)

Hrvatsku kontinuirano karakteriziraju negativni demografski trendovi poput pada broja stanovnika, starenja populacije, niske stope fertiliteta te značajni odljevi stanovništva kroz migracije. Jedna od primarnih posljedica toga jest negativan migracijski saldo. Negativni demografski procesi ne mogu se zaustaviti sami od sebe već se moraju postaviti u temelje političkog, društvenog, znanstvenog, planskog i svakog drugog razmatranja, planiranja i odlučivanja. Hrvatska je tradicionalno iseljenička zemlja, a posljednji jači emigracijski val dogodio se odvijanjem gospodarske krize 2008. godine. Osim toga, 2013. godine je pristupila u Europsku uniju kada je građanima bila olakšana mogućnost zapošljavanja u državama koje su članice EU.

Prirodna depopulacija stanovništva u konstantnom je negativnom porastu od 1991. godine, dolazi do pojave deruralizacije, starenja stanovništva te u isto vrijeme velikog iseljavanja. Ovi negativni demografski trendovi prevladavaju i prisutni su i danas u Hrvatskoj te im se, barem za sada ne nazire kraj. Velike prostore u Hrvatskoj karakteriziraju gospodarska nerazvijenost, rijetka gustoća naseljenosti i nastavak depopulacijskih procesa. Posebnu težinu predstavlja odlazak mladih i obrazovanih ljudi i mladih obitelji s djecom što, uz demografski i svaki ostali gubitak, predstavlja i duhovno i intelektualno osiromašenje naroda.

U međupopisnom razdoblju od 1991. do 2001. godine (tablica 2) Hrvatska u promatranom razdoblju bilježi do tada najveće trendove iseljavanja i useljavanja. U tom razdoblju Hrvatska ulazi u posebnu etapu svoga društveno-političkog i demografskog razvoja. Ratna agresija na njezinu području znatno je utjecala na demografska kretanja. Tada se iselilo oko 500.000 stanovnika, dok se u istom razdoblju uselilo oko 200.000 stanovnika.

Razdoblje od 2011. do 2021. godine također je karakteristično po trendovima iseljavanja i useljavanja, u istome se iselilo preko 300.000 stanovnika, a uselilo oko 200.000 stanovnika. Ulazak Hrvatske u Europsku uniju 2013. potaknuo je iseljavanje stanovništva u potrazi za boljim uvjetima rada i općenito boljeg standarda života.

Analizirani podatci u tablici 2 prikazuju kako je broj iseljenih znatno veći nego broj doseljenih. Hrvatsku je u promatranom razdoblju napustilo oko 1.665.000 stanovnika što je u prosjeku godišnje 8.765 stanovnika, odnosno svaki dan 24 stanovnika. To bi značilo da prosječno svakih sat vremena jedan stanovnik odluči napustiti Hrvatsku. Od 1953. do 2021. Hrvatsku je napustilo približno 1.655.000 stanovnika dok je uselilo 1.059.000.

Tablica 2: Vanjska migracija stanovništva Republike Hrvatske (po popisnim razdobljima od 1953. - 2021.)

Razdoblje	Doseljeni	Iseljeni	Ukupno	Prosječno godišnje
1953.-1961.	110.000	220.000	-110.000	-13.750
1961.-1971.	147.000	146.000	1.000	100
1971.-1981.	150.000	181.000	-31.000	-3.100
1981.-1991.	110.000	203.000	-93.000	-9.300
1991.-2001.	201.000	500.000	-299.000	-29.900
2001.-2011.	137.000	88.000	49.000	4.900
2011.-2021.	204.000	317.000	-113.000	-11.300
1953.-2021.	1.059.000	1.655.000	-596.000	-8.765

Izvor: Nejašmić, 2014., str. 421. i DZS, Vanjska migracija stanovništva Republike Hrvatske; <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/migracija-stanovnistva/>

*Sve brojčane stavke u tablici 2 zaokružene su na 1000, osim prosječne godišnje bilance. Procjena uključuje i migraciju s republikama bivše države

2.3. Vanjska migracija stanovništva Hrvatske

Kretanje stanovništva koje se odvija na nekom području ne ovisi samo o njegovom prirodnom kretanju, odnosno prirodnom prirastu već ovisi i o njegovoj prostornoj pokretljivosti, odnosno migracijama, jačini uvjetovanja migracija te njihovom intenzitetu, posljedicama i slično. Baš kao i sve ostale odrednice kretanja stanovništva i migracije su odraz vremena i prostora u kojemu se odvijaju. Migracije predstavljaju povijesnu skupinu. Prema Živiću (2016.) smjer i intenzitet prostornog (migracijskog) kretanja stanovništva ovisi o brojnim prirodnim i društvenim čimbenicima, ali i o socijalnom i gospodarskom razvoju regije te pripadajućim prostornim napetostima. Pokretljivost stanovništva rezultat je značajnih razlika u demografskoj i socioekonomskoj strukturi između područja podrijetla i područja odredišta selidbenih tokova. Važnost proučavanja migracijskih kretanja iščitava se iz utjecaja na kretanje broja stanovnika, na gustoću naseljenosti te na prirodnu dinamiku i strukturu stanovništva.

Glavni problem sagledavanja migracija je nedostatak praćenja migracijskih statistika, koje su dostupne samo na nacionalnoj i županijskoj razini, bez temeljnih znanja o migracijama nižih prostornih jedinica, iz kojih se može razumjeti intenzitet migracija i broj stanovnika pojedinih područja kao i stanovništva koje useljava.

Neuređena zakonska regulativa, manjkavosti državne migracijske statistike i nepostojanje registra stanovništva i prostornih jedinica razlozi su zbog kojih se ukupna populacija u analitičkom i spoznajnom postupku najčešće procjenjuje matematičko-statističkim metodama i postupcima za godine između popisa. Procjena ukupnog stanovništva uglavnom je na razini srednjih, prosječnih vrijednosti i odstupanja su uglavnom u relevantnim okvirima no spuštanjem na niže prostorne jedinice mogućnost grešaka je veća (Komušanac, 2017.). To se posebno odnosi na procjene migracijske komponente u izračunu brojnosti ukupne populacije.

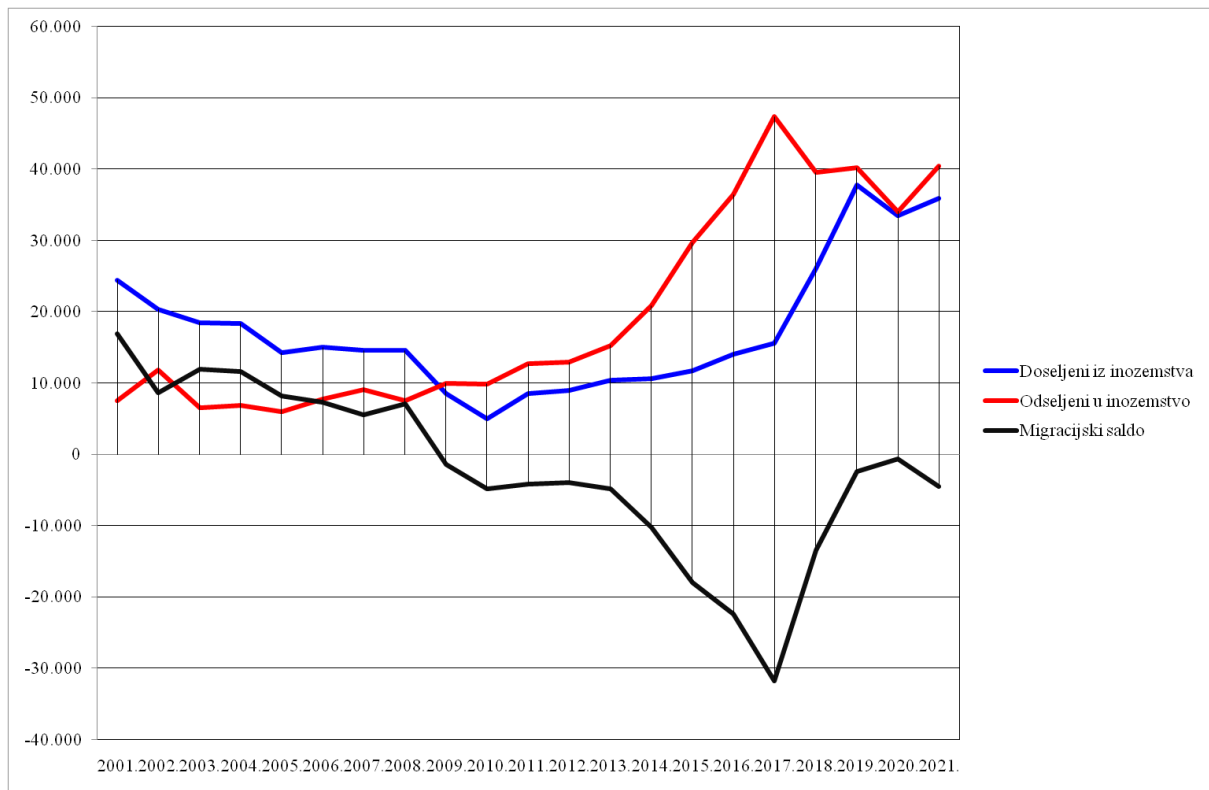
Migracijski tokovi dijele se na unutarnje i vanjske tokove. Unutarnji migracijski tokovi odvijaju se unutar državnog teritorija, dok su vanjski usmjereni na prelazak državne granice i preseljenje u drugu zemlju. Podatci vanjske migracije u Republici Hrvatskoj pokazuju kako je u 21. stoljeću zabilježeno ukupno 366.176 osoba doseljenih iz inozemstva, a u isto vrijeme iz Hrvatske iselilo je 411.863 osoba te migracijska bilanca tog razdoblja iznosi - 45.687 osoba. Negativna migracijska bilanca prvi put se pojavila 2009. godine kada je broj odseljenih bio veći za 1.472 od broja osoba koje su doselile. Trend negativne migracijske bilance intenzivirao se te rastao tako da je negativni migracijski saldo svoj maksimum

dostigao 2017. Nakon 2017. godine migracijska bilanca i dalje je negativna, ali je u znatnom padu. Ako se promotre zadnje četiri godine, može se doći do zaključka kako je Hrvatsku u promatranom razdoblju napustilo 21.052 ljudi što je manje za 10.747 nego što ju je napustilo samo u 2017. godini.

Tablica 3: Vanjska migracija stanovništva Hrvatske po godinama od 2001 do 2021.

Godina	Doseljeni iz inozemstva	Odseljeni u inozemstvo	Migracijski saldo
2001.	24.415	7.488	16.927
2002.	20.365	11.767	8.598
2003.	18.455	6.534	11.921
2004.	18.383	6.812	11.571
2005.	14.230	6.012	8.218
2006.	14.978	7.692	7.286
2007.	14.522	9.002	5.520
2008.	14.541	7.488	7.053
2009.	8.468	9.940	-1.472
2010.	4.985	9.860	-4.875
2011.	8.534	12.699	-4.165
2012.	8.959	12.877	-3.918
2013.	10.378	15.262	-4.884
2014.	10.638	20.858	-10.220
2015.	11.706	29.651	-17.945
2016.	13.985	36.436	-22.451
2017.	15.553	47.352	-31.799
2018.	26.029	39.515	-13.486
2019.	37.726	40.148	-2.422
2020.	33.414	34.046	-632
2021.	35.912	40.424	-4.512
2001.-2021.	366.176	411.863	-45.687

Izvor: DZS, Vanjska migracija stanovništva Republike Hrvatske;
<https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/migracija-stanovnistva/>

Slika 2. Kretanje broja doseljenih iz inozemstva i odseljenih u inozemstvo te ukupni vanjski migracijski saldo Hrvatske od 2001. do 2021. godine

Izvor: Izradila autorica prema podacima DZS, Vanjska migracija stanovništva Republike Hrvatske; <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/migracija-stanovnistva/>

3. PROCES DEMOGRAFSKOG STARENJA HRVATSKE

3.1. Pojam i definicija starenja stanovništva

Starenje stanovništva odvija se usporedno sa starenjem ostalih funkcionalnih dobnih kontingenata. U demografskoj literaturi ne postoji jedinstvena definicija starenja, ali starenje stanovništva uglavnom se definira kao proces u kojem se povećava udio starijeg stanovništva od 60 i više ili 65 i više godina u ukupnom stanovništvu. Pojedini svjetski demografi preciznije definiraju starenje stanovništva kao proces ubrzanog povećanja starog u odnosu na radno sposobno stanovništvo koji se mjeri dinamikom koeficijenta dobne ovisnosti starog i/ili mladog stanovništva.

Za formiranje radne snage važan je odnos starog i mladog stanovništva, s jedne strane te radnog kontingenta s druge strane. Kvantifikaciju procesa starenja poželjno je izvršiti što većim brojem pokazatelja starenja: indeksom starenja, koeficijentom starosti, koeficijentom dobne ovisnosti staračkog kontingenta itd. Pojam starenja stanovništva mora se razlikovati od pojma biološko, individualno starenje ili produljenje ljudskog vijeka, koje je odraz općeg porasta životnog standarda i napretka medicinske znanosti. Demografija podrazumijeva starenje stanovništva i njegove posljedice za ukupni razvoj stanovništva, dok se biološkim, individualnim starenjem bavi posebna grana medicine - gerijatrija (Wertheimer-Baletić, 1999.)

Sastav prema dobi ubraja se među važnije pokazatelje potencijalne živosti i biodinamike stanovništva određenog područja, a osobito je bitan zbog svojih društvenih i gospodarskih implikacija. Sastav prema dobi temelj je za istraživanje stanovništva. Bitno je naglasiti kako su promjene u sastavu prema dobi (i spolu) u pravilu dugoročne i uvelike određuju buduće promjene u prirodnom kretanju stanovništva. Nejašmić (2008.) ističe kako promjene u dobnom sastavu stanovništva Hrvatske sadržavaju dva usporedna sveopća demografska procesa: smanjivanje udjela mladih i istodobno povećavanje udjela starog stanovništva. Riječ je o demografskom starenju, procesu povećavanja udjela starog u ukupnom stanovništvu.

3.2. Odrednice starenja stanovništva

Dobno-spolna struktura stanovništva rezultat je kratkoročnog i dugoročnog djelovanja diferencijalnog nataliteta prema spolu, diferencijalnog mortaliteta prema spolu, selektivne migracije prema spolu i dobi te ostalih čimbenika kao što su primjerice ratovi, bolesti i prirodne katastrofe. (Živić, 2003.). Dobno-spolna struktura stanovništva Hrvatske u proteklih

pola stoljeća razvijala se pod utjecajem dinamičnih društvenih i gospodarskih procesa te pod utjecajem brojnih razvojnih nestabilnosti stanovništva koji su uglavnom negativno utjecali na normalan populacijski razvoj. U tom smislu bitnim odrednicama starenja stanovništva Hrvatske bitno je istaknuti ubrzano prekomorsko iseljavanje, izravne i neizravne (posebno migracijske) demografske gubitke vezane uz Prvi i Drugi svjetski rat. Također na dobno-polnu strukturu stanovništva Hrvatske utjecale su i razne epidemije, gospodarske krize tijekom druge polovice 19. stoljeća i tridesetih godina 20. stoljeća, ruralni egzodus i sl. Također, veliki utjecaj na promjene dobnoga sastava imala je i srbijanska agresija na Hrvatsku te nedostatak poticajne populacijske politike, osobito njezine eksplicitne i pronatalitetne varijante.

Iznimno važan čimbenik starenja stanovništva Hrvatske, ako ne i najvažniji jesu promjene u prirodnom kretanju, osobito dinamika kretanja nataliteta i mortaliteta. Prema tome razvoj dobne strukture kao i starenje stanovništva Hrvatske trebalo bi razmatrati u okvirima višedesetljetnoga ubranog i gotovo kontinuiranog smanjivanja nataliteta, odgovarajućeg porasta mortaliteta te pojave prirodnoga pada stanovništva do kojega je došlo početkom 1991. godine. Pad nataliteta u Hrvatskoj gotovo konstantno može se pratiti od sredine prošloga stoljeća te uz još neke druge čimbenike (iseljavanje i naraštaj na depopulacija), smatra se najvažnijom odrednicom demografskog starenja Hrvatske. (Živić, 2003.)

3.3. Uzroci starenja stanovništva

Snižavanje fertiliteta i snižavanje mortaliteta predstavljaju demografske determinante starenja u zatvorenoj populaciji. Proces starenja uvelike ubrzavaju i emigracije, a osobito napuštanje sela i odlaska u gradove, tzv. ruralni egzodus. Mlado stanovništvo napušta seoska područja, a ostaju najviše staračka kućanstva pa starenje na seoskim područjima poprima znatne razmjere.

U 18. stoljeću, u zemljama zapadne Europe, započelo je teorijsko i empirijsko istraživanje starenja stanovništva te analize pokazuju kako je glavni uzrok starenja stanovništva dugotrajno opadanje fertiliteta, a ne snižavanje mortaliteta. To se odnosi na razdoblje koje je trajalo od 18. stoljeća pa do 1960-ih godina, kad je u današnjim razvijenim zemljama trajao proces demografske tranzicije. U etapama/podetapama demografske tranzicije u kojima je natalitet bitna odrednica dobne strukture (koja je oblikovana kao piramida s više ili manje širokom „dječjom bazom“), smanjivanje fertiliteta glavna je odrednica procesa starenja stanovništva. To je slučaj u predtranzicijskoj etapi, ranoj tranzicijskoj podetapi i centralnoj

tranzicijskoj podetapi, stoga se za njih govori da je starenje stanovništva bitno određeno smanjivanjem fertiliteta (Horiuchi, S., 1991.).

Demografsko starenje bitno je obilježilo razvoj stanovništva Hrvatske posljednjih desetljeća. U posljednjem desetljeću znatno se vidi veliki stupanj demografskog starenja, odnosno duboka starost. Taj nepovoljni proces zahvatio je punim zamahom sve hrvatske županije te sve općine i gradove. Hrvatska je ušla u zrelu posttranzicijsku fazu promjene dobnog sastava koju karakterizira smanjenje broja mladih i ekspanzija starijeg stanovništva, uz istodobno smanjenje broja i udjela radno sposobnog stanovništva. Ova neravnoteža između starijih dobnih skupina može imati brojne nepovoljne posljedice, posebice u kontekstu nerazvijenosti i gospodarske krize. Spontano odvijanje demografskih, odnosno populacijskih procesa nedvojbeno će dovesti do produbljivanja ekonomske i socijalne krize i ugroziti ukupni razvoj. Starenje stanovništva te ostali nepovoljni demografski procesi i njihove posljedice predstavljaju značajan izazov za populacijsku, gospodarsku i socijalnu politiku Republike Hrvatske.

3.4. Posljedice demografskog starenja

Demografske implikacije starenja stanovništva Hrvatske vrlo su apstraktne i teške te dugoročne. Kada se spominju demografske te posebice gospodarske implikacije starenja stanovništva Hrvatske, trebalo bi se upozoriti na tendencije u strukturno-dinamičkom razvoju kontingenta radno sposobnog stanovništva (radnog kontingenta), kao i na tendencije u reprodukciji radnog kontingenta stanovništva. (Živić 2003.)

Prema Wertheimer-Baletić (1999.), demografske posljedice starenja stanovništva su: usporavanje stope rasta stanovništva, smanjenje stope rodosti, povećavanje opće stope smrtnosti te starenje radnoga kontingent. Osim demografskih značajne su društvene, gospodarske, političke i druge posljedice budućih demografskih promjena (Chesnais, 2000). Hrvatska se već sada suočava s manjkom vlastite radne snage. Dolazi do promjene zaposlenosti u dobnj strukturi i do smanjenja udjela mlađeg dijela radnoga kontingenta. Dakle, zaposleno radno stanovništvo bit će pretežito starije. U samo nekoliko godina u Republici Hrvatskoj došlo je do značajnog pogoršanja dobne strukture zaposlenih. Nizak natalitet implicira sve manji priljev stanovništva u fertilnu i radno sposobnu dob života. Uslijed povećanja starijeg stanovništva, uglavnom ekonomski neaktivnih osoba povećava se i osobna i javna potrošnja, osobito u domeni zdravstvenoga, socijalnoga i mirovinskoga

zbrinjavanje starijeg stanovništva. Stoga je nužno provoditi politiku gospodarskog i socijalnog razvoja zemlje.

Zbog depopulacije i starenja stanovništva, dogodit će se da će broj umirovljenika i broj zaposlenih biti neujednačen. Kako je spomenuto, financijska održivost mirovinskih sustava je dovedena u pitanje, a prijeto i slom mirovinskog sustava. Ukoliko se ne poveća stopa aktivnosti i stopa zaposlenosti, omjer ovisnosti u mirovinskom sustavu bit će uvelike ispod razine održivosti. Stagnacija gospodarskog rasta nedvojbeno je povezana sa starenjem stanovništva.

4. PROMJENE DOBNO-SPOLNOG SASTAVA STANOVNIŠTVA HRVATSKE

4.1. Dobno-polna struktura stanovništva Hrvatske u razdoblju od 1953. do 2021

Dobno-polni sastav predstavlja najvažniji pokazatelj starosti ukupne populacije, kapaciteta prirodne obnove i revitalizacije stanovništva. Dobna i spolna struktura stanovništva bitne su i razmatraju se zajedno jer su determinante bioreprodukcije odnosno biološki činitelji rađanja. Bioloških pokazatelja ima mnogo, ali najčešće se uzima odnos muškaraca i žena u njihovom fertilnom razdoblju, opće i specifične stope fertiliteta i tome slično, dok se ti odnosi grafički i analitički prikazuju kroz analizu odnosa petogodišnjih dobnih skupina i zastupljenosti muškaraca i žena u svakoj dobnj skupini (tzv. histogram). (Komušanac, 2017.)

U tablici 4 prikazana je analiza tipova starosti ukupne populacije prema popisu stanovništva iz 2021. godine. Razvidno je kako udio mladog stanovništva (0-19) značajno opada dok se udio starog stanovništva (60 i više godina) povećava. Ukupan broj mladog stanovništva iznosi 743.556, odnosno 19,12% dok starog iznosi 1.157.524, odnosno 29,77%. Također je razvidno kako je ukupan broj starog stanovništva veći od broja mladog stanovništva za 413.968 ili 55,67%.

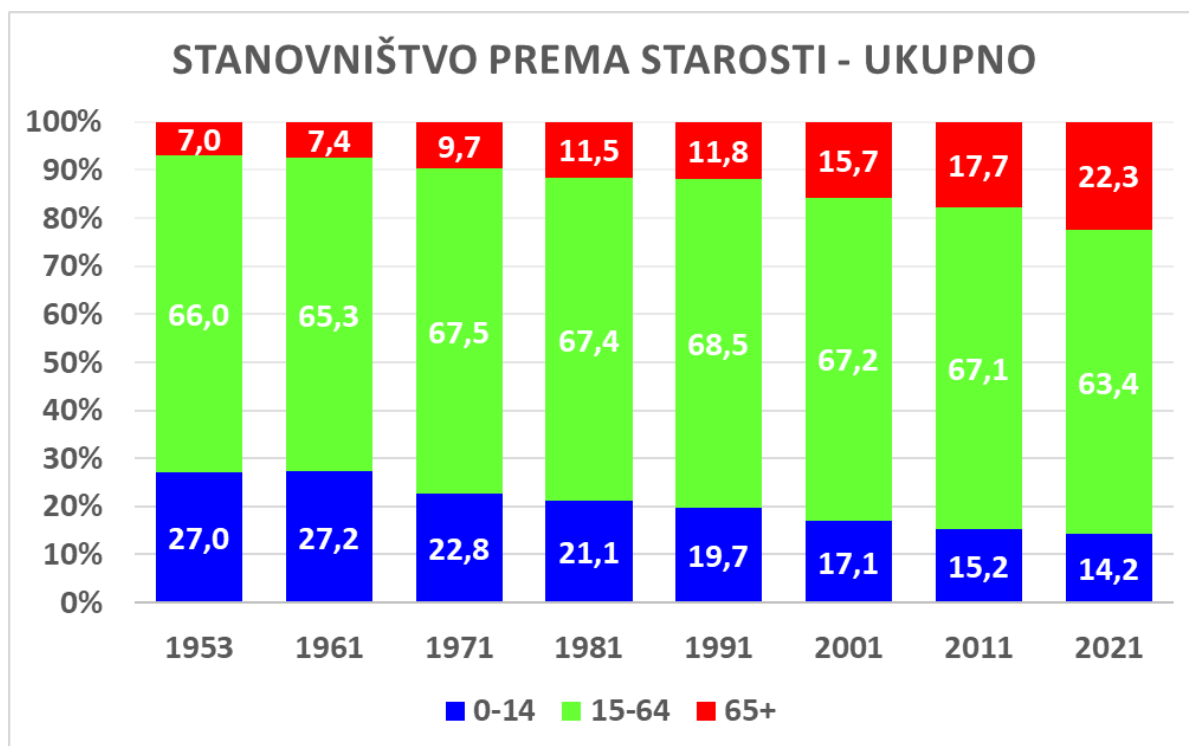
Broj zrelog stanovništva (20-59) ima najviše što je i očekivano zbog najvećeg raspona godina. Sveukupan broj zrelog stanovništva iznosi 1.987.449., odnosno zrelo stanovništvo čini 51,11% ukupne populacije. Kod zrelog stanovništva, nešto je veći broj muškaraca i iznosi 50,03% dok je žena 49,97%.

Tablica 4: Udjeli stanovništva Republike Hrvatske prema pojedinim dobnim skupinama 2021. godine

MLADO STANOVNIŠTVO (0-19)							
Ukupno		Muškarci	% M	% U	Žene	% Ž	% U
743.556	19,12%	382.171	20,39%	51,40%	361.385	17,94%	48,60%
ZRELO STANOVNIŠTVO (20-59)							
Ukupno		Muškarci	% M	% U	Žene	% Ž	% U
1.987.449	51,11%	994.331	53,04%	50,03%	993.118	49,31%	49,97%
STARO STANOVNIŠTVO (60 i više godina)							
Ukupno		Muškarci	% M	% U	Žene	% Ž	% U
1.157.524	29,77%	498.064	26,57%	43,04%	659.460	32,75%	56,97%
UKUPNO STANOVNIŠTVO							
Sveukupno		Muškarci	% M	% U	Žene	% Ž	% U
3.888.529	100,00%	1.874.566	100,00%	48,21%	2.013.963	100,00%	51,79%

Izvor: Prvi rezultati popisa 2021.; <https://popis2021.hr/>

Još u 20. stoljeću fenomen starenja postao je predmetom promatranja. Složenost fenomena starenja ogleda se u demografskim izazovima, ali i u gospodarskim i socijalnim problemima. U starim društvima nije se stavljaio naglasak na dobnu strukturu stanovništva jer su ljudi živjeli u zajednicama. Danas se stanovništvo (ako se gleda na radno sposobno) dijeli na mlado (0-14 godina), zrelo - radno sposobno (15-64 godine) i staro (65 godina pa nadalje).

Slika 3. Dobni sastav stanovništva Hrvatske od 1953. do 2021. godine

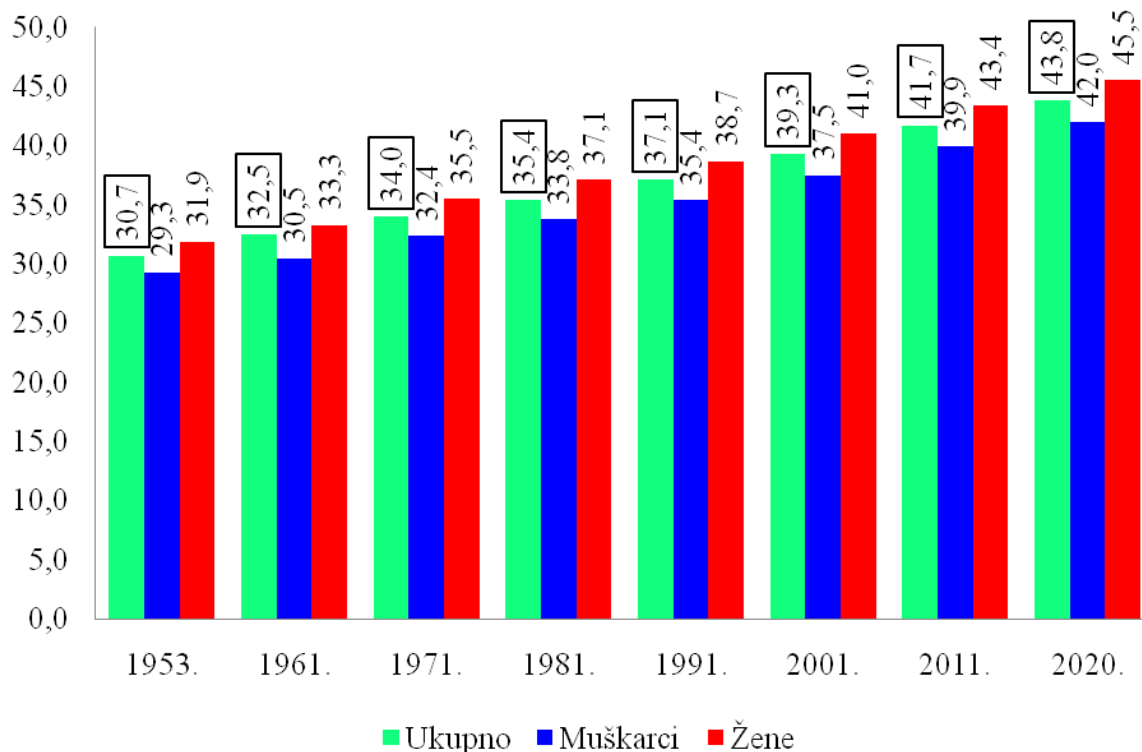
Izvor: Izradila autorica prema podacima DZS, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.; https://web.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1468.pdf i Prvi rezultati popisa 2021.; <https://popis2021.hr/>

Prosječna starost stanovništva predstavlja aritmetičku sredinu starosti svih stanovnika neke zemlje. Stanovništvo Republike Hrvatske iz godine u godinu je sve starije, što se ogleda i u podacima iz popisa stanovništva. Prema popisu stanovništva iz 1953. godine prosječna starost ukupnoga stanovništva Hrvatske iznosila je 30,7 godina. Muškarci su imali prosječno 29,3 godina, a žene 31,9.

Prvi rezultati Popisa stanovništva iz 2011. ukazuju kako prosječna starost hrvatskoga stanovništva iznosi 41,7 godina (muškarci 39,9, žene 43,4). Shodno tom podatku, Hrvatska se svrstava među najstarije nacije Europe. S obzirom na to kako podatci o prosječnoj starosti hrvatskoga stanovništva iz Popisa stanovništva za 2021. godinu još nisu dostupni u radu se koristi zadnja procjena za 2020. godinu (na temelju popisa stanovništva za 2011.) koja donosi

vrlo zabrinjavajuće podatke po kojima je prosječna starost ukupnoga stanovništva Hrvatske 43,8 godina. Muškarci prosječno imaju 42,0 godine, a žene 45,5 godina.

U proteklih 68 godina prosječna starost stanovništva porasla je za više od 13 godina (s 30,7 u 1953. na 43,8 u 2021.), što je posljedica dugogodišnjeg pada nataliteta te porasta očekivanog trajanja života. Ovi negativni demografski trendovi prevladavaju i prisutni su i danas u Hrvatskoj te im se, barem za sada ne nazire kraj.

Slika 4. Prosječna starost stanovništva Hrvatske prema spolu (1953.-2011.) i procjena za 2020. godinu

Izvor: Izradila autorica prema podacima DZS, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.; https://web.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1468.pdf i Procjena stanovništva; <https://podaci.dzs.hr/media/vb1ae2vm/procjene-stanovnistva.xlsx>

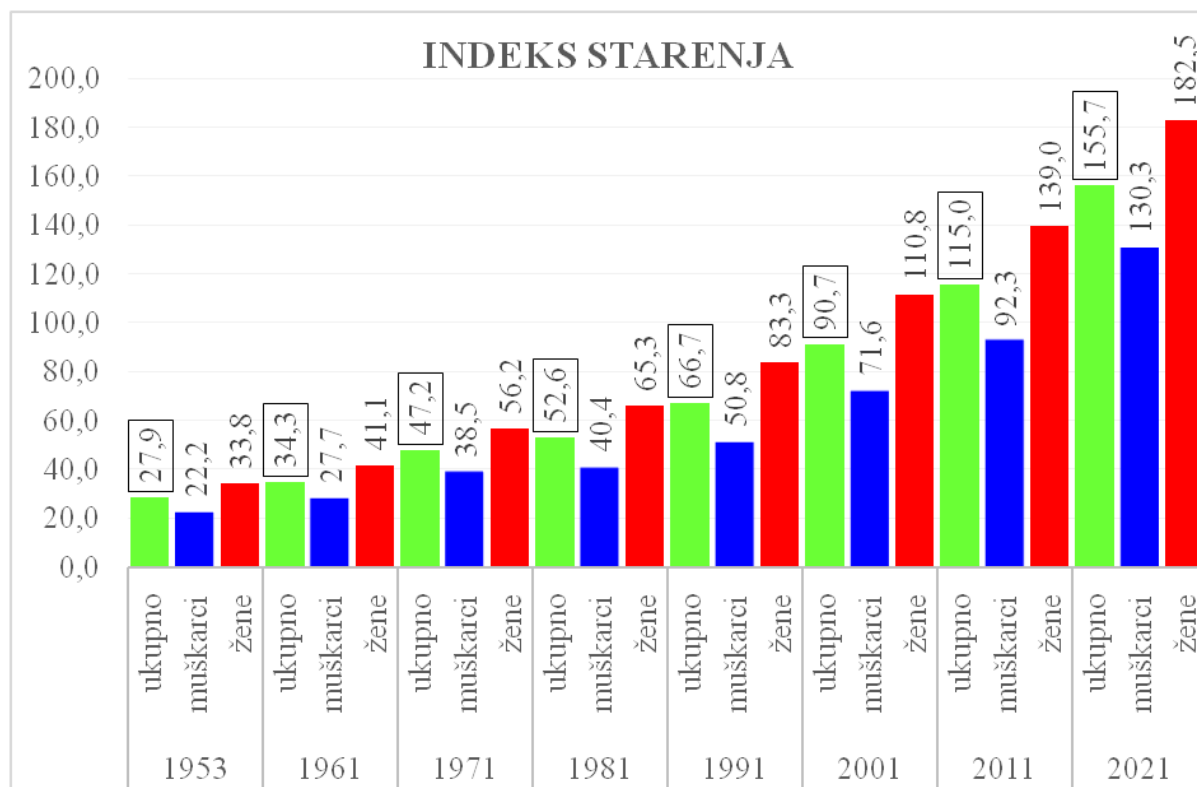
Naime, zbog osjetljivosti prosječne starosti kao srednje vrijednosti te zbog ovisnosti o frekvenciji najviših i najnižih vrijednosti u distribuciji, uglavnom se pri analizi procesa starenja upotrebljavaju ostali analitički pokazatelji procesa starenja. (A. Obadić, 2016.)

Indeks starenja (i_s) osnovni je demografski pokazatelj odnosa udjela stanovništva starijeg od

60 godina i udjela mlađih od 0 do 19 godina.

$$i_s = \frac{P_{(60+)}}{P_{(0-19)}} \cdot 100$$

Ukoliko je Indeks starenja veći od 40, to predstavlja pokazatelj da je pređena kritična granica odnosa odnosa mladih (0 do 19) i starijih (60 i više godina).

Slika 5. Vrijednosti indeksa starenja stanovništva Hrvatske po spolu od 1953. do 2021. godine

Izvor: Izradila autorica prema podacima DZS, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.; https://web.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1468.pdf i Prvi rezultati popisa 2021.; <https://popis2021.hr/>

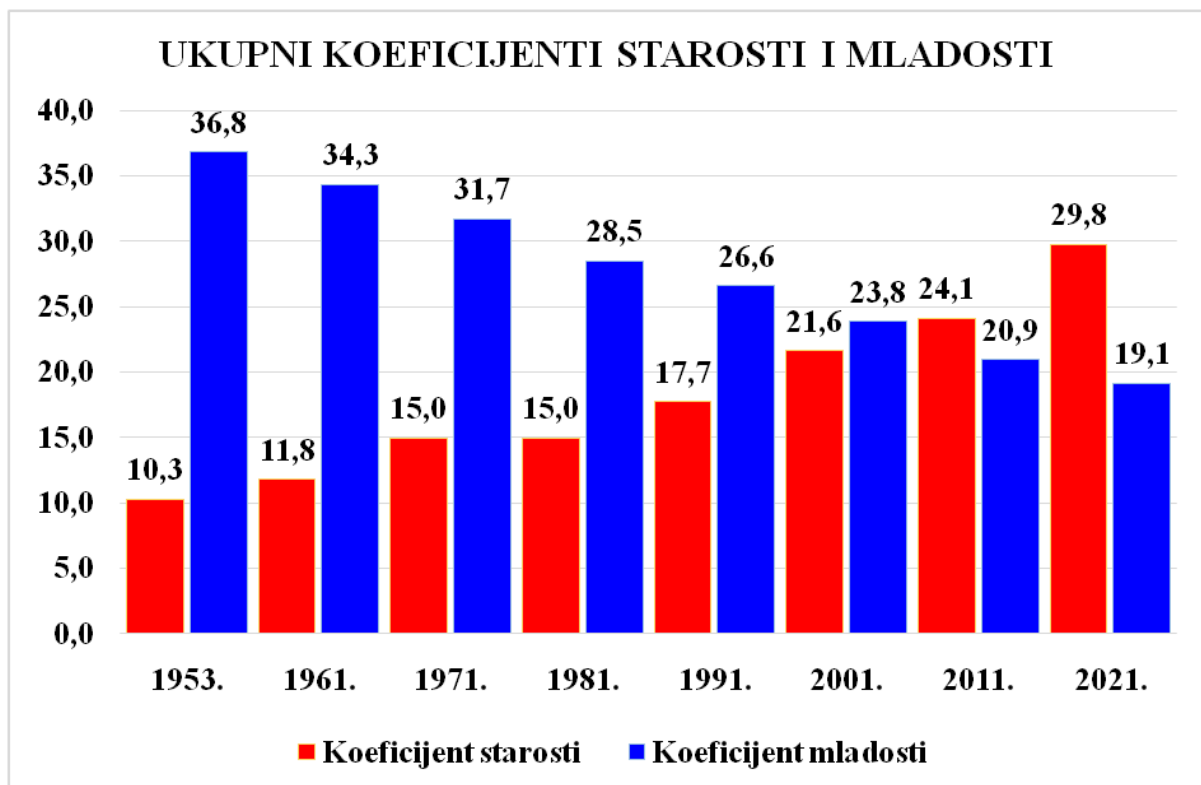
Prema prikazanim podacima, Hrvatska je već 1953. i 1961. spadala u srednje staru populaciju. 1971. godine, indeks starenja je premašio vrijednost od 40 te se već te godine stanovništvo Hrvatske počelo smatrati starim. Taj negativan demografski trend traje sve do danas, gdje se odnos između mladoga i staroga stanovništva znatno promijenio. Popisom stanovništva 2021. godine vrijednost indeksa starenja za ukupnu populaciju iznosila je 155,7, za muškarce 130,3, a za žene 182,5. Enormni rast ovog indeksa očitava se u smanjenju broja mladog, pogotovo ženskog fertilnog stanovništva i ubrzanju povećanja starog stanovništva. Hrvatsko stanovništvo karakterizira izrazito duboka starost. Evidentno je da do punog izražaja dolazi demografski momentum, odnosno demografska inercija, koji određuje

predvidive promjene dobnoga sastava stanovništva. (Keyfitz, 1971). Nastavlja se „začarani krug“ depopulacijskih procesa (parcijalnih i ukupnoga) i promjena u dobnom sastavu u pravcu daljnjeg starenja stanovništva (Wertheimer-Baletić, 1997). Prethodno navedeno, vodi sve nepovoljnijem demografskom stanju i razvoju stanovništva Hrvatske. (Nejašmić i Tokić, 2013.)

Koeficijent starosti (x_s) stavlja u omjer stanovništvo staro 60 i više godine i ukupno stanovništvo, dok koeficijent mladosti (x_m) stavlja u omjer stanovništvo mlađe od 20 godina i ukupno stanovništvo.

$$x_s = \frac{P_{(60+)}}{P} \cdot 100$$

$$x_m = \frac{P_{(0-19)}}{P} \cdot 100$$

Slika 6. Ukupni koeficijenti starosti i mladosti stanovništva Hrvatske od 1953. do 2021.

Izvor: Izradila autorica prema podacima DZS, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.; https://web.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1468.pdf i Prvi rezultati popisa 2021.; <https://popis2021.hr/>

Rezultati koeficijenta starosti su bili u skladu s indeksom starenja. Vrijednost koeficijenta starosti neprestano raste, a 2021. godine je iznosio 29,8. Ako je razina ovog pokazatelja iznad 12, onda se stanovništvo promatrane zemlje smatra starim. Shodno tome, može se zaključiti

kako vrijednost ovog pokazatelja svrstava Hrvatsku u skupinu zemalja s izrazito starim stanovništvom.

Koeficijent ukupne dobne ovisnosti (k_o) dobije se kao omjer zbroja mladog i starog stanovništva i stanovništva radne dobi.

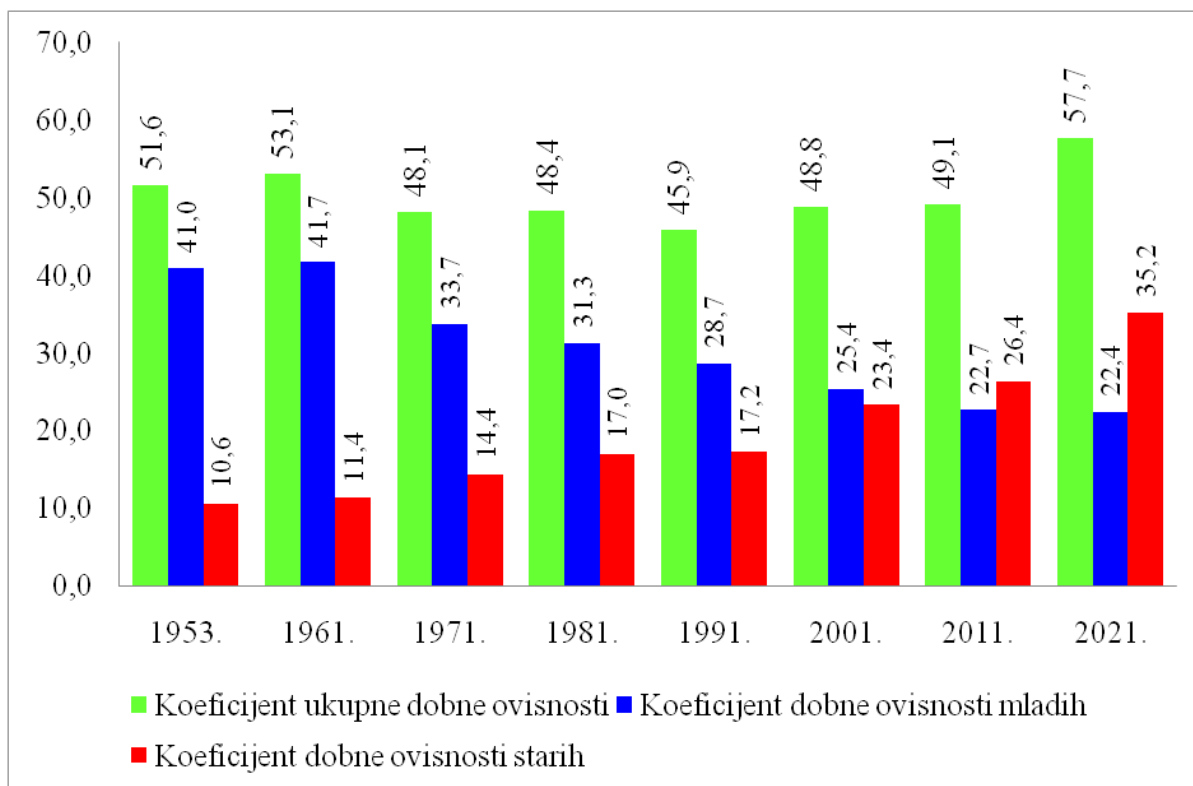
$$k_o = \frac{P_{(0-14)} + P_{(65+)}}{P_{(15-64)}} \cdot 100$$

Koeficijent dobne ovisnosti mladih ($k_{d,m}$) dobije se kao omjer mladog stanovništva i stanovništva radne dobi.

$$k_{d,m} = \frac{P_{(0-14)}}{P_{(15-64)}} \cdot 100$$

Koeficijent dobne ovisnosti staračkog kontingenta dobije se kao omjer starog stanovništva i stanovništva radne dobi.

$$k_{d,s} = \frac{P_{(65+)}}{P_{(15-64)}} \cdot 100$$

Slika 7. Koeficijenti ukupne dobne ovisnosti, dobne ovisnosti mladih i dobne ovisnosti starih u Hrvatskoj od 1953. do 2021. godine

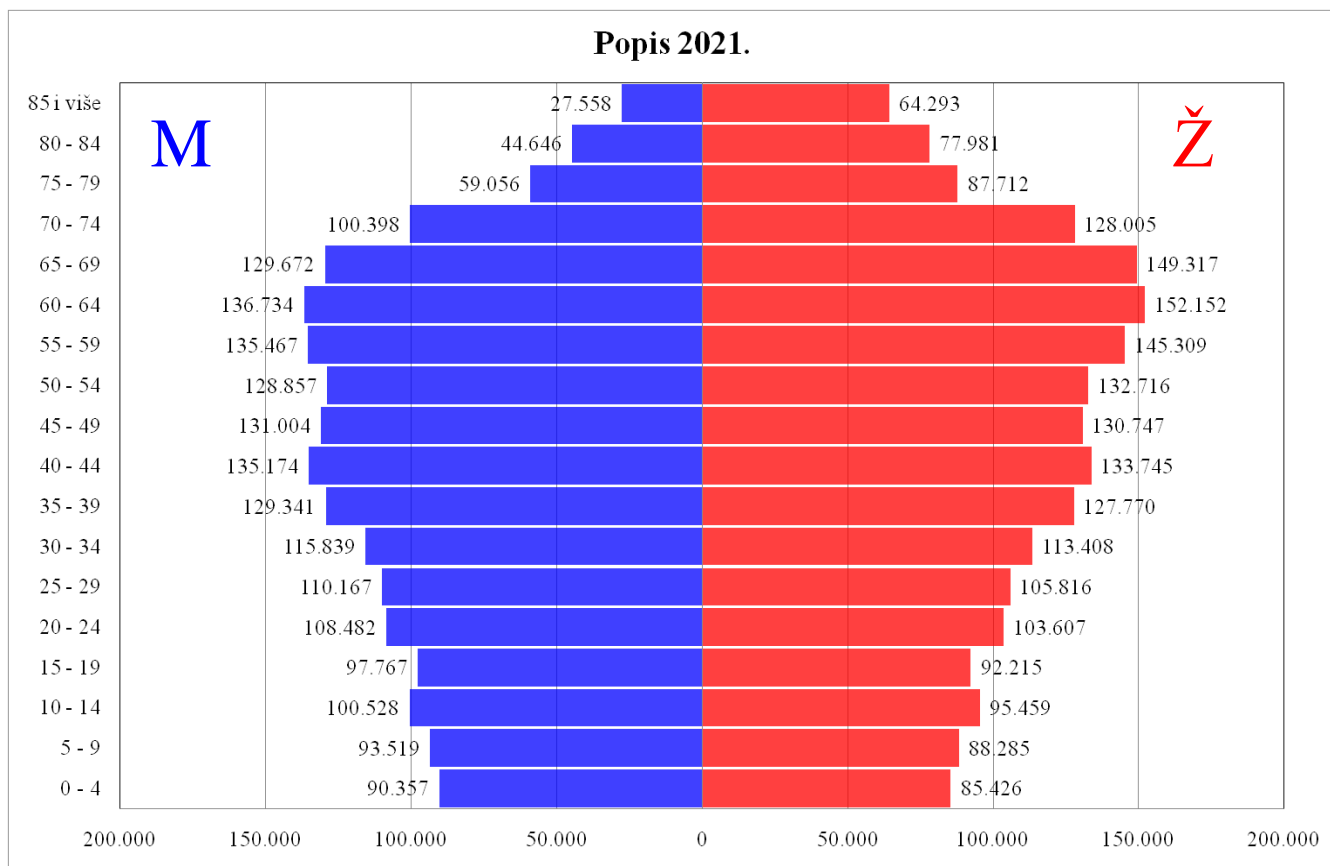
Izvor: Izradila autorica prema podacima DZS, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.; https://web.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1468.pdf i Prvi rezultati popisa 2021.; <https://popis2021.hr/>

Pojedini demografi ističu kako je koeficijent dobne ovisnosti starih, koji se također naziva i koeficijent opterećenosti radnog kontingenta staračkim stanovništvom, bolji pokazatelj brzine procesa starenja od ostalih pokazatelja. (Wertheimer-Baletić, 1999). Ovisnost staroga stanovništva u Hrvatskoj porasla je s 10,6 u 1953. na 35,2 u 2021. godini, što predstavlja evidentan porast i ukazuje zamjetnu brzinu procesa starenja stanovništva u Hrvatskoj

4.2. Dobno-spolna struktura stanovništva Hrvatske prema Popisu iz 2021. godine

Grafički prikaz dobno-spolne strukture stanovništva naziva se histogram (vrsta dijagrama s dva ulaza). Histogram sadrži prikaz podjele stanovništva nekog područja prema dobnim skupinama i spolu. Kako bi se analizirala dobno-spolne struktura u demografiji, koriste se tablični prikazi ili prikazi pomoću histograma. Zbog velike količine podataka kako bi se lakše prikazao uvid koriste se grafikoni. Histogram starosti služi za prikaz dobno spolne strukture u obliku dvostrukog grafikona. Jedna strana histograma označava dobnu strukturu muškaraca, a druga strana označava dobnu strukturu ženskog stanovništva. Histogram (slika 8) je danas u Hrvatskoj u obliku urne. Podatci prvih rezultata Popisa stanovništva 2021. godine na temelju kojih je izrađen histogram prikazuju kako je u Hrvatskoj bilo 3.888.529 stanovnika, od toga 48,2% muškaraca i 51,8% žena. Udio žena je bio veći u starijim dobnim skupinama, a udio muškaraca u mladim dobnim skupinama.

Detaljnijom analizom podataka na temelju kojih je izrađen histogram (slika 8) i usporedbom s podacima popisa iz 1953. dolazi se do činjenica kako je prema prvim rezultatima popisa iz 2021. godine broj stanovnika starih 60 i više godina gotovo dvostruko prerastao broj mladih od 0 do 14 godina. Postotak starog stanovništva iznosi 22,3%, a mladog stanovništva 14,2%. Udio stanovništva starijeg od 80 i više godina je 2021. godine iznosio 5,5%, dok je primjera radi prema publikaciji „Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.“ u 1953. godine udio starijih od 80 i više godina iznosio 0,8%. Starenje stanovništva negativno je utjecalo i na smanjenje broja žena u fertilnoj dobi te je njihov udio bio 40,1%, dok je 1953. godine bio 52,7%. Navedeni podatci upućuju na proces starenja hrvatskoga stanovništva. Dakle, nastavit će se proces kontinuiranog starenja stanovništva, koje je, uz depopulaciju, temeljni demografski proces u Hrvatskoj. Mladih i radno sposobnih stanovnika bit će sve manje, a starih sve više.

Slika 8. Prikaz dobno-spolnoga sastava stanovništva Hrvatske 2021. godine.

Izvor: Izradila autorica prema podacima DZS, Prvi rezultati popisa 2021.;

<https://popis2021.hr/>

5. ZAKLJUČAK

Socio-demografski i ekonomski razvoj Hrvatske nakon Drugoga svjetskog rata obilježili su procesi industrijalizacije, deagrarizacije i deruralizacije koji su odredili razmjere i dinamiku promjena dobnoga sastava stanovništva u međupopisnim razdobljima nakon 1953. godine.

Razvijene zemlje Europe i svijet imaju iste uzroke i odrednice demografskog starenja kao i Hrvatska. Stoga važno je istaknuti nisku razinu mortaliteta u reprodukciji hrvatskoga stanovništva. Međutim, starenje stanovništva u Hrvatskoj je također potaknuto i još više produbljeno nekim specifičnim čimbenicima, primjerice velikim europskim ratnim sukobima i stradavanjima u 20. stoljeću te velikosrpskom agresijom na Hrvatsku početkom 1990-ih godina, uz jake i učestale iseljeničke valove iz Hrvatske koji s prekidima traju od kraja 15. stoljeća, a koji su se osobito intenzivirali nakon Prvoga i Drugoga svjetskoga rata i nestabilnih geopolitičkih okolnosti u regiji u zadnjem desetljeću 20. stoljeća. Ratna agresija na Republiku Hrvatsku, negativni demografski trendovi i mnogi drugi čimbenici zajedno su utjecali na smanjenje nataliteta. Nakon preživljene ratne tragedije započelo je ponovno iseljavanje iz Hrvatske čime je ubrzan prirodni pad ukupne populacije. Hrvatska se sada suočava s niskom stopom nataliteta i visokom stopom mortaliteta. Dakle, u Hrvatskoj se rađa puno manje stanovnika nego što ih umire. Udio starijeg stanovništva gotovo je dvostruko veći od udjela mladog stanovništva, vitalni indeks u 2021. godini najniži je u povijesti i iznosi 58,22 što jasno pokazuje kako Hrvatskoj prijeti demografski slom.

Demografska budućnost Republike Hrvatske poprilično je neizvjesna obzirom na duboku starost ukupne populacije, nizak fertilitet mjeren totalnom stopom fertiliteta, dugotrajni prirodni pad stanovništva, pojavu sekundarne negativne migracijske bilance itd. Osim spomenutog, Hrvatsku u ukupnom razvoju poprilično opterećuje intenzivno iseljavanje mladog i obrazovanog stanovništva. (Komušanac, 2017.) Negativni demografski procesi ne mogu se zaustaviti sami od sebe već se moraju postaviti u temelje političkog, društvenog, znanstvenog, planskog i svakog drugog razmatranja, planiranja i odlučivanja.

LITERATURA

- Akrap, A., Čipin, I., Pokos, N., Ridzak T. i Živić D. (2003.). *Činitelji demografskih kretanja*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži
- Akrap A., Čipin, I. I Gelo, J. (2005). Model detaljne analitičke tablice kretanja ukupnog stanovništva i vitalnih i migracijskih procesa po pojedinačnim godinama od 1901. do 2005. *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske (Bilanca 20. stoljeća)*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i generacijske solidarnosti.
- Državni zavod za statistiku: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.; https://web.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1468.pdf (pristupljeno 25.08.2022.)
- Državni zavod za statistiku: Procjena stanovništva (2021.)
- Državni zavod za statistiku: Prvi rezultati popisa 2021.; <https://popis2021.hr/> (pristupljeno 25.08.2022.)
- Državni zavod za statistiku: Vanjska migracija stanovništva Republike Hrvatske (2022.); <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/migracija-stanovnistva/>(pristupljeno 25.08.2022.)
- Hoiruchi, S. (1991.). Assessing the effects of mortality reduction on population ageing. *UN Population Bulletin*, 31-32
- Hrvatski zavod za javno zdravstvo (2021.) Prirodno kretanje u Hrvatskoj u 2021. godini: https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2022/08/Prirodno_kretanje_2021_0822.pdf (pristupljeno 25.08.2022.)
- Keyfitz, N. (1971.). On the Momentum of Population Growth. *Demography*, vol. 8, 71-80.
- Komušanac, M. (2017.). *Revitalizacijski modeli stanovništva Republike Hrvatske*. Zagreb, Prirodoslovno-matematički fakultet
- Križić i R. Tadić (ur.). Nacionalni program demografskog razvitka. Zagreb: Ministarstvo razvitka i obnove, 55-75
- Nejašmić, I. (2008.). *Stanovništvo Hrvatske: Demogeografske studije i analize*. Zagreb: Hrvatsko geografsko društvo
- Nejašmić, I. i Toskić A. (2013.). *Starenje stanovništva u Hrvatskoj - sadašnje stanje i perspektive*. Hrvatski geografski glasnik
- Nejašmić, I. (2014). Iseljavanje iz Hrvatske od 1900. do 2001.: demografske posljedice stoljetnog procesa. *Migracijske i etničke teme*, 30 (3), 405-435.
- Obadić, A. i Tica, J. (ur.) (2016.). *Gospodarstvo Hrvatske*. Zagreb. Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

- Peračković, K. i Pokos, N. (2015). *U starom društvu - Neki sociodemografski aspekti starenja u Hrvatskoj*. Društvena istraživanja, 24 (1), 89-110.
- Šimunić N., Turk I. i Živić D. (2016.). *Promjene u dobnom sastavu stanovništva Hrvatske kao indikator demografskog starenja*. Zagreb
- Wertheimer-Baletić, A. i Gelo, J. (1990). Ukupno i prirodno kretanje stanovništva Hrvatske. *Sociologija i prostor*, (107-108), 1-18
- Wertheimer-Baletić, A. (1999.). *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: Mate d.o.o.
- Wertheimer-Baletić, A. (1997). *Demoreprodukcijski procesi u Hrvatskoj*, u: F. Vojnović, M. Živić, D. (2003). *Demografske odrednice i posljedice starenja stanovništva Hrvatske*. Revija za socijalnu politiku, 10 (3), 307-319.
- Živić, D. (2016.). *Suvremena migracija kao odrednica depopulacije istočne Hrvatske (2001. - 2014.)*. Sociokulturno nasljeđe i gospodarski razvoj. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Globalizacija i regionalni identitet

POPIS SLIKA I TABLICA

Popis slika

Slika 1.	Stopa nataliteta, mortaliteta te prirodne promjene	5
Slika 2.	Kretanje broja doseljenih iz inozemstva i odseljenih u inozemstvo te ukupni vanjski migracijski saldo Hrvatske od 2001. do 2021. godine	11
Slika 3.	Dobni sastav stanovništva Hrvatske od 1953. do 2021. godine	17
Slika 4.	Prosječna starost stanovništva Hrvatske prema spolu (1953.-2011.) i procjena za 2020. godinu	18
Slika 5.	Vrijednosti indeksa starenja stanovništva Hrvatske po spolu od 1953. do 2021. godine.....	19
Slika 6.	Ukupni koeficijenti starosti i mladosti stanovništva Hrvatske od 1953. do 2021. ..	20
Slika 7.	Koeficijenti ukupne dobne ovisnosti, dobne ovisnosti mladih i dobne ovisnosti starih u Hrvatskoj od 1953. do 2021. godine	21
Slika 8.	Prikaz dobno-spolnoga sastava stanovništva Hrvatske 2021. godine	23

Popis tablica

Tablica 1	Prirodno kretanje stanovništva u Hrvatskoj u godinama popisa stanovništva od 1953. do 2021. godine	6
Tablica 2	Vanjska migracija stanovništva Republike Hrvatske (po popisnim razdobljima od 1953. - 2021.)	8
Tablica 3	Vanjska migracija stanovništva Hrvatske po godinama od 2001 do 2021.	10
Tablica 4	Udjeli stanovništva Republike Hrvatske prema pojedinim dobnim skupinama 2021. godine	16